

Frie sigøjnere

af Jimmy Andreasen

Fris sigøjners

Denne pjeces indhold er tænkt som en støtte til den lærer eller anden formidler, der står foran at skulle bruge filmen. Den gennemgår indholdet af filmen, og den bringer citater fra filmens speakerkommentar. Til indledning sættes filmens tema ind i en generel sammenhæng.

SIGØJNEREN OG OS ANDRE

Sigøjnernes liv er bygget op omkring storfamilien. Enkeltindividet isoleret fra sin gruppesammenhæng er en absurditet. Fra fødsel til død lever man livet i nær kontakt med familien. Børn og gamle betragtes ikke – og er ikke – uproduktive individer. Fra en tidlig alder tager børnene del i familiens arbejde og tjener ofte deres egne penge, mens de gamle har den vigtige opgave at passe og opdrage de mindre børn.

For blot 150 år siden var det danske bondesamfunds familiestruktur og -økonomi ikke væsensforskellig herfra, men i dag adskiller sigøjnernes normer sig måske tydeligst på dette punkt fra de normer, der eksisterer i det højt industrialiserede og specialiserede samfundssystem, der er vores.

I fortiden forsøgte man på forskellig vis at tvangsintegrere eller udrydde sigøjnerne. I dag er sigøjnerne et eksempel på en stadig voksende og meget differentieret gruppe, der defineres som »afvigere« eller »sociale tabere«. »Afvigere« er groft sagt fællesbetegnelsen for de mennesker, der betragtes som en hemsko på den teknisk-økonomiske produktivitet.

Til trods for, at »afvigernes« antal vokser, tilpasses samfundet ikke til disse mennesker. Systemet frygter dem tværtimod – og forsøger ihærdigt at tilpasse dem.

Ethvert tilbud fra samfundet opfattes af sigøjneren med stor skepsis. Tilbuddene accepteres kun, hvis de ikke opleves som en trussel mod hans/hendes forhold til sigøjnersamfundet. At være »en god sigøjner« er vigtigere end noget andet.

Hvis samfundet udvikler sig i den nuværende retning, bliver det tilsyneladende ikke lettere i fremtiden at bevare sin identitet, hvis man afviger fra majoritetens

normer. Selv i sigøjnernes tilfælde vil det *muligvis* lykkes at destruere de normer, kulturen bygger på, men det vil *næppe* lykkes at sætte vore normer i stedet – og det er nok så farligt, også for majoritetens samfund.

»Et menneskes normer er en uhyre væsentlig del af hans/hendes identitet. (...) Hvor et menneske presses ud i normløsheden (anomien), bryder dets verden sammen. Anomi er blandt andet blevet udnævnt til en af de væsentligste årsager til visse sindssygdomme og til selvmord. Sociologer har beskrevet det normløse menneske som angst, destruktivt, forvirret og ude af stand til meningsfyldte mellem menneskelige relationer.

Fælles normer holder samfund og hele kulturer sammen.«

(Mogens Jacobsen: »Vækst-Vanvid-Velfærd«).

Det er håbet, at FRIE SIGØJNERE også vil lægge op til en diskussion af afvigerproblematikken i et bredere perspektiv. Sigøjnerne er i denne sammenhæng blot et konkret eksempel.

Filmen falder i tre hovedafsnit: 1. Engelske forhold. 2. Historie. 3. Svenske forhold.

Engelske forhold

Afsnittet fra England har som primært mål at beskrive nogle træk af den del af sigøjnernes kultur, som adskiller sig væsentligt fra den vesterlandske.

Tre kortere afsnit i starten vil have os til at bryde med den vante opfattelse af begrebet »sigøjner«. Først møder vi familien Tailor, der umiddelbart bekræfter den romantiske opfattelse af sigøjnernes liv (hestetrukne farvestrålende vogne osv.). Det romantiske, idylliske indledningsbillede brydes imidlertid, så snart vi kommer nærmere lejren – man ser f.eks. et tv-apparat inde i en af de gamle vogne. Familien Tailor præsenteres af speakeren som *engelske sigøjnere*.

Derpå følges familien Macann på skrotjernsindsamling i et forstadskvarter. Også denne familie præsenteres (af speakeren) som sigøjnere, men kun moderen i familien er mørklødet, mens de øvrige familiemedlemmer ikke har de karakteristiske træk, som vi forbinder med »sigøjnere«.

Helt forvirrende for vor konventionelle opfattelse bliver det tredje eksempel. Speakeren introducerer en jakkeklædt rødhåret blåøjet mand i en luksuøs campingvogn med ordene: »Hughie Smith er sigøjner«.

Indledningen giver også en forklaring på de engelske sigøjneres udseende.

»De engelske rejsende er sammengiftet af sigøjnere, som indvandrede omkring år 1500 og landets egne omvandrede bissekræmmere.«

Arbejdet og familien

Denne indledning følges af et længere ukommenteret afsnit fra en officiel campingplads for rejsende. »Rejsende« er fællesbetegnelsen for de ca. 50.000 mennesker, der lever mobilt i England i dag.

I sekvensen oplever vi en morgen på pladsen og i campingvognene. Nogle begiver sig på arbejde, andre (de mindre børn) bliver hentet af skolebussen. En lidt større dreng er ikke med i skolebussen – han er trods sine kun 14 år i færd med at sortere skrotjern. Han er altså voksen og arbejder i stedet for at gå i skole.

»For den engelske middelklasse går vejen til succes gennem skolen. Det forstår de rejsende ikke.

I skolen lærer man bare at læse og regne, og man har først bestået sin prøve, når man kan være med til at forsørge familien.

De rejsende tager aldrig lønarbejde, de arbejder selvstændigt, og familierne arbejder sammen.

Den engelske industriarbejders vilkår frister dem ikke.«

I de følgende afsnit er vi på arbejde med forskellige familier. To unge mænd opkøber forskellige gamle bildele og andet metalaffald fra fabrikker.

»Den engelske stålindustri er afhængig af de rejsendes indsamling af gammelt jern – 70 % af en ny engelsk bil er genbrugt skrot –«

Sigøjnerne har i England fundet en økonomisk niche i samfundet, som gør dem i stand til at overleve uafhængigt af direkte fabriksarbejde.

Og tre søskende sælger amuletter i et typisk arbejderkvarter.

»De rejsende har altid haft mindst mulig berøring med de fastboende.

De frygter, at deres familier også skal blive skilt i børn og voksne og pensionister.

De opsøger kun gaje – som vi kaldes – hvis det har et økonomisk formål.

'Både gaje og fisk smager dårligt efter tre dage', siger man.«

Friheden?

Til billeder fra den officielle campingplads siger speakeren:

»Man kunne tro, at sigøjnerne havde den frihed, som mange fastboende drømmer om.

Men hvis en familie flytter fra pladsen, bliver den én blandt de 10.000, som må campere ulovligt.«

Sigøjnerne har altså problemer, der truer såvel deres økonomi som deres kul-

turelle identitet. Deres mobilitet gør dem jo netop i stand til bedre end andre at opsøge nye områder, hvor de kan opsamle skrot, samtidig med at de kun kan undgå at blive mere integreret i majoritetssamfundet, end de selv ønsker, hvis de finder nye campingpladser.

Til sidst i afsnittet fra England oplever vi, hvordan en gruppe familier bogstavelig talt bliver »gravet inde«.

»Bridie Burnside og fem andre familier bor ulovligt på en gårdejers brakmark.

Gårdejereren har ikke noget imod sigøjnerne, men kommunen har givet dem 48 timer til at forsvinde.

Den har også påbudt gårdejereren at grave grøfter omkring sine marker, så de rejsende ikke kan køre ind på dem.

Kommunen frygter, at eftergivenhed vil trække flere rejsende til, så den bliver tvunget til at oprette kommunale pladser, og det har man undgået indtil nu.

Denne gang har familierne valgt at lade sig spærre inde på pladsen.«

Det sidste billede fra England viser en gruppe mennesker, som passivt ser til, mens en gravko er ved at grave grøfter rundt omkring deres rasteplass.

Historie

»Shahen sendte bud efter 10.000 sigøjnerne, som skulle underholde (ved det persiske hof) med sang og dans. Til gengæld fik de jord, korn og kvæg.

Men sigøjnerne pløjede ikke og såede ikke, og de høstede ikke.

De slagtede kvæget, spiste hveden og kom tilbage med hule kinder.

Derfor lever sigøjneren af, hvad der tilfældigt byder sig – og han vandrer uden ophør...«

Denne anekdote af den persiske poet Firdausi fortæller nok så tydeligt, at si-

gøjnerne ikke var – og aldrig havde været – jordbrugere, da de kom til Persien (fra Indien) omkring 500 e.Kr. Sigøjnerne kalder da også »os andre« gaje (dvs. »bønder« eller »de andre«) på deres sprog romanés.

En mere plausibel forklaring på, hvorfor sigøjnerne rejser rundt, gives imidlertid lidt senere i det historiske afsnit.

»De rejste omkring og handlede heste og lavede lettere metalarbejde for de fastboende.

Nogle af dem underholdt med sang og dans.

Men det, som de fremmede blev mest kendt for, var deres spådomskunst. Den katolske kirke følte sig truet.

Biskoppen af Paris bandlyste alle, som havde fået deres fremtid læst i håndens linier, og pålagde dem som bod at gå i renselsesprocession.

Samtidig var fyrsterne ved at opdele Europa i organiserede stater for effektivt at kunne udskrive skatter og afgifter. Man kunne ikke længere acceptere, at nogle foretrak at være frie...«

Der følger herefter eksempler på, hvordan man har forsøgt

a) at udrydde dem, som ikke passede ind i samfundsmønstret

»Alle pågrebne mandlige sigøjner straffes med hængning.« (Preussen 1725).

»400-500.000 sigøjnerne dræbt i gaskamre.« (Tyskland 1940-45).

b) at tvangsintegrere anderledes tænkende

»Ordet sigøjner bliver forbudt. Alle rejsende skal bosætte sig og kaldes nybønder.« (Østrig-Ungarn 1761).

Samtidig får vi en fornemmelse af, hvordan sigøjnerne gradvist mistede deres indtægtsmuligheder.

»Sigøjnerne rejste nu i hastigt tempo fra sted til sted og fik sjældent lov til at arbejde, som de plejede.

De stjal og bedrog for at overleve.

Men de blev aldrig overbevist om, at det var dem, der levede forkert.«

Svenske forhold

Afsnittet fra Sverige har som sit primære formål at vise, hvor svært det er for et folk med anderledes normer at bevare disse – i et land, som ellers af mange betragtes som et humanistisk, højt socialiseret foregangsland.

I det første afsnit møder vi sigøjnerne i fysiske omgivelser, der hverken minder om de engelske sigøjneres eller om de omgivelser, vi normalt sætter i forbindelse med sigøjnerne.

I et forstadshøjhus fortæller Dragan Bogdanov om sin families omflakkende fortid i Europa, konstant søgende efter et sted at opholde sig. Fotografier fra Italien, hvor hans familie sammen med andre familier boede en tid under meget dårlige sociale betingelser, viser hvorfor familierne gerne ville finde et andet sted at opholde sig.

Bolig og uddannelse

»Mange af sigøjnerne regnede med, at de frit kunne indrette sig i Sverige, når de først fik statsborgerskab...«

»Fra flyvepladsen kørtes sigøjnerne til denne indslusningslejr. Her skulle de have tre måneders undervisning i svensk og i AlmenDaglig Livsførelse. Imens skulle Indvandrerstyrelsen finde bolig og arbejde til dem.

Der var 30.000 ledige lejligheder, og der var 30 familier.

Og dog tog det Indvandrerstyrelsen 6 måneder at få sigøjnerne spredt i de modvillige svenske kommuner...«

Forskellen mellem sigøjnerens forestillinger om det nye liv i Sverige på den ene side og realiteterne med deres konsekvenser på den anden stilles modsætningsfyldt op.

Et led i indslusningsproblematikken er sprog- og erhvervsundervisning på et ArbejdsMarkedsUndervisningscenter. Et interview med studierektoren og indblik i undervisningen giver en klar fornemmelse af målet:

»Sigøjnerne, som vi har her på AMU-centret er her dels for at lære noget svensk og matematik, dels for at få erhvervsorientering... for til sidst at kunne indplacere dem i erhvervslivet.«

(studierektor *Thorsten Andersson*).

Sammenstilles værkstedsundervisningens karakter med sigøjnerens ønsker om fremtidigt erhverv, har vi et eksempel på en ny modsætning:

»Lajos har en drøm.

Han havde tænkt sig at starte en tæppeforretning med sin bror og svoger, når de først kom til Sverige. De sagde, at han først måtte skaffe et lokale.

Han lejede et lokale, men nu afviste kommunen hans ansøgning, fordi den var håndskrevet.

Han fik den skrevet på maskine.

Så foreslog man ham et svejsekursus...«

Uddannelsen sigter også på fritiden:

»I vor erhvervspraktik anvender vi et begreb, som hedder ADL. Det betyder AlmenDaglig Livsførelse. Man lærer at sy klæder til sig selv, man laver mad, lærer at benytte hobbyværktøj osv.

Alle disse funktioner... skal hjælpe kursusdeltagerne til at fungere bedre også i hjemmet.«

(studierektor *Thorsten Andersson*).

Som en ironisk kommentar til dette udsagn overværes en fest hos familien Bogdanov – en fest, hvor alle i den store familie er med.

Kulturpåvirkningen

»Svenske arbejdere har haft 100 år

til at vænne sig til industrikulturens disciplin.

De rejsende har altid søgt at holde sig fri.

Sigøjnerne havde ikke ventet, at man skulle tilpasses et samfund, hvor man arbejder isoleret fra familien, hvor man fødes og dør på institution.«

En anden form for kulturpåvirkning foregår, da en voksen sigøjner – i overensstemmelse med traditionen – fortæller en gruppe børn om vigtige træk af sigøjnerkulturen, specielt om det interne retssystem.

»Når mange sigøjnere samledes, kunne der opstå uoverensstemmelser, og så holdt man – som alle sigøjnere gør – en *kriis*. Hør her, hvis f.eks. en ung mand flygtede med en ung pige, så kunne man indkalde til *kriis* for at få hende tilbage – eller *kriis*'en kunne afgøre, at de unge måtte blive sammen, mod at den unge mand betalte pigens forældre i guld eller penge, som han nu bedst kunne.

I alvorlige sager, hvor man ikke kunne blive enige, kunne en sigøjner udstødes af gruppen – han fik ikke lov at være med (i fællesskabet) – i ét eller to år måtte ikke sidde til bords sammen med andre. Han blev kaldt *uren* – *machrimé*. Når tiden var gået, skulle han så indbyde til en stor fest – en forsoningsfest (*patjiv*) – og så kunne han så igen være med som før.«

Konklusion?

»De regnede med, at deres levevis var lige så god som den svenske. Men det er ikke en del af den svenske levestandard, at man kan vælge frit. Hvordan er det f.eks. gået de sigøjnere, der indvandrede i 1890'erne, og som nu har boet i Sverige i to generationer?«

Sidste afsnit i filmen handler om en gruppe sigøjnere, som har levet i det

svenske samfund og delvis erhvervet sig svensk levestandard.

En midaldrende sigøjner fortæller om sit syn på børnenes fremtid i landet:

»Hvert eneste barn får sikkert et fint erhverv... og så integreres det i samfundet, meget bedre end det er lykkedes os.«

Men på hvilke præmisser finder denne integration sted?

De voksne sigøjnere, som vi møder rundt omkring på markedspladsen i Kivik, kan ikke og vil ikke opgive deres normer og har derfor stadig vanskel-

gere ved at klare sig økonomisk i industrisamfundet.

»I 1945 var de alle selvforsørgende – Nu er tre fjerdedele afhængige af socialhjælp.«

Harmonikaspilleren, som går rundt på markedspladsen, bliver overdøvet af de elektriske højttalere og kvalt i den øvrige markedslyd.

»Engang hængte man dem, der var anderledes...«

Det er nok værd at diskutere, hvad man gør i dag og frem for alt i morgen?

Jimmy Andreasen.

FRIE SIGØJNERE. 37 min., farve. Danmark 1977. Produceret af Statens Filmcentral og Danmarks Radio hos Ebbe Preisler. Manuskript og instruktion: Jimmy Andreasen. Fotograf: Alexander Gruszynski. Klipping: Per Mannstaedt. Tone: Ole Henning Hansen, Niels Arild, Claus Lindhard. Speaker: Jakob Christensen. Indspilning: Dorthe Andreasen.

Litteraturliste:

• *Kirsten Andersen*
Sigøjnere. Munksgaard, 1971. 107 s., ill.

Anders Enevig
Sigøjnere i Danmark. Fremad, 1969. 106 s., ill.

Jørgen Hviid
Det manipulerede menneske. Gyldendal, 1974. 174 s.

Mogens Jacobsen
Vækst-Vanvid-Velfærd. Chr. Ejlers Forlag, 1973. 30 s.

John Takman
The Gypsies in Sweden – A Socio-Medical Study. Liber Förlag, 1976. 173 s., ill.

Jimmy Andreasen har sammen med Niels Arild, Bruno Ingemann og Pia Parby lavet filmen AMAGER FÆLLED 1972 – SIGØJNERE I DANMARK, 20 min., s/h. Filmen kan lejes gennem Dansk Filmcentrum, St. Kongensgade 3, baghuset 2., 1264 København K.

Denne pjece, der er udgivet af Statens Filmcentral, udleveres gratis til brug i forbindelse med forevisning af filmen. – Henvendelse til Statens Filmcentrals hovedkontor, Vestergade 27, 1456 København K, eller Jyllandskontoret, Lundingsgade 33, 8000 Århus C.

En historie om en nulevende sigøjnerfamilie i England: Luisa og Albert havde været gift i omkring 12 år, da Albert blev offer for en trafikulykke, som psykisk satte ham tilbage til tolvårsstadiet. Kort efter ulykken giftede Luisa sig på ny – nu da Albert ikke var i stand til at give et væsentligt bidrag til den store families økonomi. Men Albert blev ikke sendt på plejehjem. Hver morgen, når Luisas ny mand – Jim – begiver sig ud på skrotjærnsindsamling, tager han Albert med sig. Mens Jim går fra dør til dør efter skrotjern, indsamler han samtidig knive og sakse og andet køkkentøj, som Albert sliber. Albert er stadig en del af sin familie, og han tjener sine egne penge. (Historien indgår ikke direkte i filmen).